

ЖАДЬКО Віталій

*доктор філософських наук, професор кафедри суспільних дисциплін
Запорізького державного медичного університету*

МОВА ЯК АРСЕНАЛ МОТИВАЦІЙНИХ СПРЯМУВАНЬ СВІДОМОСТІ

Діяльність людини як соціальної істоти значною, навіть – вирішальною, мірою визначається тим змістом, який несе система її мовлення. Тут потрібно виходити з аксіоми, що «людину творить мова», яка для неї є «домом її буття» (м. Гайдеггер). Цю аксіому закріплено у релігійній філософії християнства. І не лише в ній, але й у всіх світових релігіях, які свій людино-творчий поклик вбачають у тому, щоб людина благоговійно ставилась до мови: щоденно повторюючи молитви, свідомість людини поступово наповнюється тими мотиваційними смислами, які вона містить у собі.

На жаль, як в історії людства, так і особливо в історії українського народу, такий статус за українською мовою заперечувався його колонізаторами. Вони завжди інтуїтивно відчували, що підкорені ними народи, спілкуючись своєю мовою, не можуть органічно й гармонійно вжитись в соціум народу-поневолювача. Звідси заборона мов підкорених народів, властивих їм звичаїв, традицій, культури загалом. Гіпотеза (у сфері соціальних явищ немає абсолютних, виключно об'єктивних істин) Сепіра та Уорфа свідчить про це. Наведу її зміст: «Людська сутність живе не в одному тільки об'єктивному світі, не в одному лише світі соціальної діяльності, як це, зазвичай, вважається. Значною мірою людина перебуває під владою конкретної мови, що є для даного суспільства засобом вираження. Було б заблудженням вважати, що людина пристосовується до дійсності абсолютно без участі мови і що мова є всього лише випадковий засіб вирішення специфічних проблем спілкування чи мислення. Насправді «реальний світ» більшою мірою будується підсвідомо, на основі мовних норм даної групи... Ми бачимо, чуємо і сприймаємо дійсність так, а не інакше, суттєвою мірою тому, що мовні норми нашого суспільства схиляють до певного вибору інтерпретації» [3; с.198].

Слід зазначити, що образотворча діяльність людини починається не зі слова, а з його складового – звуку, який, проте, відображає органічну цілісність тіло-будови в її душевно-чуттєвому, а не тілесно-фізіологічному, як це має у тваринній фонетиці, вимірі. Ця висока духовна цілеспрямованість властива ранньому дитячому віку. Адже не світ речей, не їх образ, а звучання образів звуків творить їх душу й пробуджує до свідомого духовного життя.

Варто також навести думку відомого радянського вченого Ф. Поршнева, який, посилаючись на цю ж гіпотезу, по-перше, надав їй більш виразного мотиваційного характеру. А саме: «мова нав'язує людині норми пізнання, мислення і соціальної поведінки: ми можемо пізнати, зрозуміти і здійснити тільки те, що закладено в нашій мові» [1; с.183]. По-друге,

відзначив, що таке нав'язування являє собою примусову світоглядно-мотиваційну ментальну силу слова. «Слова, проголошені одним, невідворотним «роковим» чином визначають поведінку іншого, якщо тільки не наштовхуються на негативну індукцію, контрсугестію, що, зазвичай, шукає опору в словах третіх осіб або ж оформлюваних за такою моделлю. У чистому вигляді сугестія є мовлення мінус контрсугестія. Остання на практиці іноді виражена з повною силою, але іноді в пониженій мірі – в оберненій залежності від ступеню авторитету особи, яка є джерелом сугестії» [1; с.187].

Він, як і лінгвістична філософія загалом, розглядав мову як засіб соціалізації, як основу соціальної психології, стверджуючи, що «ненормальність з точки зору психології – це ненавіюваність. Таке визначення справедливе для будь-якого суспільства, будь-якої епохи. Що саме навіюється, які саме норми поведінки, мови і мислення – це історично змінюється» [1; с.361]. Звідси випливає, що лексично й семантично розвинена мова органічно трансформується у практику мовомислення, роблячи людину суб'єктом суспільства, а не об'єктом маніпуляцій з боку «лукавих», зацікавлених в тому, щоб мова не була засобом аналітичного мислення, а всього лише засобом говоріння. Адже нерозвиненість мови асоціалізує людину, опускаючи її до рівня біологічних стадних істот, які, хоча й ведуть стадний спосіб життя, але це сукупність особин в обмеженому просторі, а не щось соціально-духовне, цілісне, свідоме своєї сутності.

Пошлюсь на авторитетну думку видатного українського мовознавця О. Потебню: „Кому траплялось спостерігати, як дитина неодноразово повторює про себе незрозуміле слово, як вона бавиться рухом своїх органів слова, хто скільки-небудь пам'ятає своє раннє дитинство, той погодиться, що „задоволення, що дістається людині від членороздільного звуку, надає цьому звуку визначеність, різноманітність і багатство сполучень”. Дитина сприймає звук із набагато більшою визначеністю, ніж тварина; в цей звук вона переводить своє суб'єктивне задоволення від руху органів і, знаходячи в ньому самому естетичну ціну, зупиняє на ньому увагу. ...Вже для дитини проголошення звуків є не тільки задоволення, але й робота. „Людина – говорить Гумбольдт, – устремлінням своєї душі *вимушує* у своїх тілесних органів членороздільний звук”. Це „устремління душі” тотожне тому, яке утворює мова, і взагалі робить можливим людський розвиток. ...„Намір надати значення і здатність слова мати його, і притому не значення взагалі... а якраз відобразити думку: ось усе, що характеризує членороздільний звук; крім цього, не можна в ньому знайти жодної відмінності від тваринного крику, з одного, і музичного тону, з іншого боку” [2; с.87-88].

Це вкрай важливо брати до уваги, аналізуючи інтерпретації значень, які мають нижче обрані мною суб'єктно-світоглядні іменники в українській та російській мовах. Для цього слід виокремити і взяти до уваги наступні визначальні моменти.

1. У природі людини, в її генетиці вже міститься її всесвітня соціальна сутність, прихована в мові як засобі соціалізації, комунікації. Соціальне тут

проявляється у вигляді закону природи, втіленому в тілі кожного об'єкта. Отже, щоб стати свідомим суб'єктом суспільного буття, вона зобов'язана робити мову об'єктом власного дослідження.

2. Оскільки людина як суспільна істота розсосереджена в природному просторі, перебуває в певному біогеоценозі, мова як атрибут буття диференційована на різні народні мови, які для них є первинними генетично закріпленими носіями загального закону соціалізації. Звідси й «підсвідомий вибір інтерпретацій» загального, яке для кожного народу явлене особливим чином. Звідси й проблеми порозуміння, оскільки лише розум загального, а не особливого, соціалізує їх в єдиний світовий загальнолюдський соціум.

3. Порозуміння між різними народами визначальною, мірою залежить від здатності носіїв особливих народних мов асимілювати зміст лексики інших народів, а не без будь-яких пізнавальних зусиль відкидати її. Для цього потрібно виробити волю до спротиву суто інстинктивної схильності до негативної індукції, протиставляючи їй позитивну, оскільки вона навіює загальне як різноманітне, а не всього лише одне, налаштовує на прозоріння єдності народів і людей в різноманітному як способі існування єдиного, способі існування Мови як засобу вселюдського спілкування. На це здатні авторитетні для певного народного загалу особи завдяки усвідомленню того, що «у чистому вигляді сугестія є мовлення мінус контрсугестія». А «чистий вигляд» – це усвідомлення загального Розуму, Закону.

4. Духовне багатство людства, яке формують різні народи з властивими їм мовами, можливе шляхом подолання асоціальності, зумовленої нездатністю значних мас людей до навіювання на певний спосіб життєдіяльності засобами запозиченої лексики. Це і є психічна хвороба, діагноз якої – ненавіюваність, небажання включити у свій душевний і духовний простір «норми пізнання, мислення і соціальної поведінки», до яких схиляє, які навіює лексика й семантика мов інших народів.

Зважаючи на наведені міркування, я хотів би продемонструвати суттєві відмінності світоглядної мотивації, яку несуть в собі іменники російської та української мов, що визначають субстанціональний вимір Буття, і дати певну інтерпретацію тих «норм пізнання, мислення і соціальної поведінки», до яких схиляє автохтонна лексика її носіїв. Це дозволить, з одного боку, спростувати нав'язуваний століттями міф про те, що українці й росіяни – це один народ, з іншого, запропонувати представникам одного з них стати на шлях порозуміння не засобами негативної індукції, яка в наш час набула форми фактичної ненависті, засобом якої стала війна, а засобом вивчення мови дружнього народу.

Мова як дух народу дихає саме його, а не чиеюсь іншою мудрістю. Це настільки очевидно проявляється у категоріях роду – чоловічого, жіночого та середнього, що просто-таки дивно, як можна не бачити суттєвих відмінностей у світоглядній лексиці, властивій усім народам без виключення, в тому числі й споріднених – українському й російському.

Чоловічий рід – це дух активної життєдіяльності, дух суспільної соціально-духовної життєтворчості, дух самостійності й автономності,

мовою філософії – дух суб'єктності. Жіночий рід – дух залежності, підлеглості, вдячності, самовідданості у пізнанні створеного. Проте це також дух суб'єктності. Середній рід – дух становлення, невизначеності, вибору шляху й майбутньої долі, дух суб'єктивності, не піднятий до суб'єктності.

Візьмемо фундаментальні поняття, які відображають субстанціональні засади світобудови. Але попередньо відзначимо, що їх суб'єктність, тобто пізнавально-духовна і водночас практично-діяльна спрямованість у лінгвістичному розумінні виражається перш за все чоловічим родом. Жіночим також, але дещо меншою мірою, що підтверджується тим, яка стать домінує в науковому пізнанні.

Головними світоглядними категоріями, які виробила історико-філософська думка для позначення Буття, є категорії, виражені автохтонними словами – *Всесвіт, рух, розвиток, простір, час*. Відповідно, російською мовою це *Вселенная, движение, развитие, пространство, время*. Аналітико-пізнавальний погляд відразу ж відзначає суттєву різницю в роді даних слів-понять. Для української мови всі вони чоловічого роду, а для російської перше поняття жіночого, всі інші – середнього роду.

Яким чином це впливає на мотивацію поведінки людини, домом буття якої є українська мова? Дослідники української ментальності відзначають такі її атрибутивні ознаки – кордоцентризм, антеїзм та космізм. Виходячи з аксіоми тотожності людини як мікрокосму з макрокосмом, можна пояснити властивий українській людині суб'єктивний ідеалізм як основу індивідуалізму. Звідси цілком логічне й виправдане бажання надати суб'єктивним рисам характеру статусу суб'єктності як основі автономної індивідуальної творчості. Адже суб'єктом є кожна окрема людина. Цим можна пояснити прояви схильності українського народу до анархізму, недовіри до дисципліни, якої вимагає демократія, постійне неприйняття диктатури як способу управління суспільством і намагання досягти такого рівня управління соціальними процесами, який би дозволяв, настільки це можливо, максимально враховувати думку окремої людини, окремої громади, об'єднаної спільним інтересом.

Ці ж фундаментальні поняття в російській мові визначені середнім родом. Із наукової/об'єктивної точки зору це і є невизначеність, російською – не-определенность. У психоаналізі, який подає схему свідомості у вигляді «Воно» – «Над-Я» – «Я», цьому роду відповідає «Воно». Завдання пізнання полягає в тому, щоб дати чітке визначення понять, показати межі (пределы) його світоглядно-методологічної та поведінкової дії, якими оперує об'єктивне пізнання. Зверну увагу на те, що *предел* – іменник чоловічого роду, а *значення* – середнього. Така родова відмінність відіграє неабияку роль у мотивації поведінки українця та росіянина (руського). Перший спонукається до автономних пошуків значень, сенсів, смислів свого власного індивідуального буття, особливо не дослухаючись до чітко визначених відповідними поняттями меж їх змістовного впливу на поведінку. Тут і позитив – власні роздуми, але й негатив – досить складно вдається українцям бажана всіма суспільна єдність. Другий задовольняється тими межами

(пределами), які йому накидає його господар в якості єдиного й незаперечного суб'єкта. Звідси й відомі поетичні рядки: «Умом Россию не понять». Але намагатись потрібно, бо це складний об'єкт для пізнання, отже, цікавий.

Література

1. Поршнеv Б.Ф. О начале человеческой истории (Проблемы палеопсихологии) / Б.Ф. Поршнеv. – М., «Мысль», 1974. – 487 с.
2. Потебня А.А. Слово и миф / А.А. Потебня. – М.: «Правда», 1989. – 624 с.
3. Слобин Д., Грин Дж. Психолінгвістика / Пер. с англ., под ред. и с предисл. А.А. Леонтьева / Д. Слобин, Дж. Грин. – М.: «Прогресс», 1976. – 350 с.